

ТЕМА 2 НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА РИЗИК

2.1 Сутність невизначеності та ризику

Ризик та невизначеність. Поняття ризику нерозривно пов'язано з поняттям невизначеності, а іноді можливо розгляду цих термінів як синонімів.

Під *невизначеністю* необхідно розуміти неповноту або недостатню ясність інформації про будь-яку діяльність або її результати, неповне знання про будь-що.

Невизначеність об'єктивно притаманна будь-якій фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта. Невизначеність характеризується тим, що неможливо точно і повно врахувати всю інформацію в процесі вчинення будь-якого економічного процесу. При здійсненні комерційної діяльності також виникає фактор випадковості, тобто, можливі результати, які неможливо спрогнозувати, передбачити.

Поняття невизначеності. *Невизначеність* – досить широке поняття, яке відображає об'єктивну неможливість отримати абсолютне знання про внутрішні та зовнішні умови їх функціонування, неоднозначність параметрів.

Невизначеність – ситуація, коли повністю або частково відсутня інформація про можливі стани об'єкта і зовнішнього середовища.

Фактори невизначеності. Всі обставини, від яких залежить стан об'єкта, можна об'єднати загальним поняттям «фактори». *Фактор* – умова, причина, параметр, показник, який впливає, вплив на процес і результат цього процесу.

Причини невизначеності. Невизначеність з'являється саме через наявність невизначених факторів. Виділяють кілька причин, що не дозволяють зробити всі чинники певними і тим самим усунути невизначеність життя і діяльності, незважаючи на розвиток науки.

Одна з основних причин, що породжує невизначеність, – випадковість багатьох явищ; вони в силу своєї природи не можуть бути до кінця визначені в принципі. Випадковість можна назвати *стохастичною невизначеністю*.

Однак деякі не випадкові за своєю суттю явища також можуть вважатися невизначеними через нестачу інформації про них. Тому серед можливих причин невизначеності також виділяють різні не випадкові фактори, так звані чинники нестохастична природи. Невизначеність, що породжується подібними факторами, називається *нестохастична невизначеністю*.

Ризикова ситуація. Для повнішого розкриття визначення «ризик» доцільно розглянути поняття «*ризикова ситуація*», оскільки воно безпосередньо поєднане зі змістом терміну «ризик».

Ризикова ситуація – це поєднання, сукупність різних обставин і умов, що створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності.

Іншими словами саме сукупність умов і обставин, які створюють ризикову ситуацію і виступають причинами ризику.

Сутність ризику. Невизначеність і, як наслідок, ризик присутні у всіх сферах людського життя. Діяльність організації завжди пов'язана з певним ризиком, тобто потенційно існуючої небезпекою втрати ресурсів або недоотримання доходів у порівнянні із запланованим рівнем або з іншою альтернативою.

Характерні риси ризику. *Ризик* – це можливість непередбаченого настання несприятливих наслідків.

У наведеній формулюванні в явному вигляді відсутня, але фактично передбачається обов'язкова наявність двох елементів:

- 1) об'єкта, який може мати різні стани і міняти їх у часі;
- 2) суб'єкта, який небайдужий до стану об'єкта, але при цьому не має інформації, достатньої для однозначного визначення стану об'єкта з необхідною йому точністю.

Таким чином, абсолютно чітко виділяють необхідні і достатні умови наявності ризику:

- 1) можливість настання, а отже, і можливість ненастання наслідків;
- 2) непередбаченість настання наслідків для суб'єкта;
- 3) несприятливість можливих наслідків для суб'єкта, тобто небайдужість суб'єкта.

Суб'єкт ризику. *Суб'єкт ризику* – фізична або юридична особа, що займається виконанням функцій управління ризиком.

Об'єкт ризику. *Об'єкт ризику* – те, на що спрямовано вплив суб'єкта при прийнятті рішення (інвестиції, проект, система).

Ризик як економічна категорія. Ризик можна розглядати як економічну категорію, що характеризує можливість, ймовірність відхилення від мети, розбіжності фактичного результату з наміченим в умовах об'єктивно існуючої невизначеності.

Ризик – економічна категорія, яка характеризує стан невизначеності у відносинах, пов'язаних з виробництвом. Також ризик розуміється як ймовірність втрати організацією частини своїх доходів в результаті здійснення будь-якої діяльності.

Ризик як економічна категорія поєднує в собі оцінку ймовірності несприятливого розвитку подій і міру цих негараздів. Для опису ризику використовують два показники: ступінь ризику (імовірність виникнення несприятливої події) і міра (ціна) ризику (можливі втрати при виникненні несприятливої події).

Міра ризику. Здійснювана в процесі прийняття управлінських рішень економічна оцінка *міри ризику* показує можливі втрати або в результаті будь-якої виробничо-господарської або фінансової діяльності, або внаслідок несприятливої зміни стану зовнішнього середовища. Залежно від конкретних умов прийняття рішення про міру ризику може оцінюватися або як найбільш очікуваний негативний результат, або як песимістична оцінка можливого результату.

Зона ризику – якісна характеристика ступеня ризику в залежності від ймовірності його виникнення. Як правило, виділяють наступні зони ризику:

- допустимого (виникнення ризикової ситуації не призводить до суттєвого погіршення фінансового становища організації);
- помірною (збитки від виникнення ризикової події покриваються прибутком інших галузей діяльності);
- високого (в результаті виникнення ризикової ситуації погіршується фінансове становище організації);
- неприпустимого (ризикова подія призводить до неплатоспроможності або банкрутства організації).

На противагу зонам ризику виділяють безризикову зону, що характеризує можливість ненастання ризикової події.

Ймовірність ризику. Для оцінки можливості непередбаченого настання того чи іншого результату використовується такий показник, як *ймовірність*.

Імовірність – дійсне число в інтервалі від 0 до 1, що відноситься до випадкового події і служить мірою того, що дана подія може відбутися.

Імовірність ризику – ступінь впливу джерела ризику, яка вимірюється в межах від 0 до 1.

Наслідок реалізації ризику – зміна стану об'єкта, в результаті чого відбувається зміна відслідковуються параметрів. Щоб можна було порівнювати ризики між собою, дані наслідки (параметри) повинні мати однакові одиниці виміру.

Ступінь ризику. *Ступінь ризику* – ймовірність настання випадку втрат, а також розмір можливого збитку від нього.

Можна говорити про наступні градації ступеня ризику (ймовірності настання втрат):

- до 0,1 – мінімальний ризик;
- 0,1–0,3 – малий;
- 0,3–0,4 – середній.
- Все це – нормальний, розумний, допустимий ризик, коли ймовірні

втрати не перевищують прибутки;

- 0,4–0,5 – високий ризик;
- 0,6–0,8 – критичний ризик (втрата повної виручки);
- 0,8–1,0 – катастрофічний ризик (втрата капіталу).

Здійснювана в процесі прийняття управлінських рішень економічна оцінка міри ризику показує можливі втрати або в результаті будь-якої виробничо-господарської або фінансової діяльності, або внаслідок несприятливої зміни стану зовнішнього середовища.

2.2 Основні фактори ризику

Сутність факторів ризику. Всі обставини, які впливають на ймовірність переходів між елементами структури ризику та (або) на спосіб їх реалізації, об'єднують загальною назвою «фактори ризику».

Фактор ризику – обставина, що впливає на ймовірність або наслідки реалізації ризику, але не є його безпосередньою причиною.

Небезпеки і загрози економічній безпеці підприємства в залежності від джерела виникнення ділять на *об'єктивні* і *суб'єктивні*. *Об'єктивні* виникають без участі і mimo волі підприємства або його службовців, незалежно від прийнятих рішень, дій менеджера: стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс-мажорні обставини, які необхідно розпізнавати і обов'язково враховувати при прийнятті управлінських рішень. *Суб'єктивні* породжені навмисними або ненавмисними діями людей, різних органів і організацій, в тому числі державних, і міжнародних підприємств-конкурентів. Тому їх запобігання багато в чому пов'язано з впливом на суб'єкти економічних відносин.

Залежно від можливості запобігання виділяють фактори *форс-мажорні* і *не форс-мажорні*. Перші відрізняються непереборністю впливу (війни,

катастрофи, надзвичайні обставини, які змушують вирішувати і діяти всупереч наміру). Другі можуть бути запобігти своєчасними і правильними діями.

За ймовірністю настання всі деструктивні чинники (поява зони ризику, небезпека, загроза) можна розділити на *явні* (реально існуючі, видимі) і *латентні* (приховані, ретельно замасковані, важко виявляються), які можуть проявитися раптово, тому їх відображення потребує прийняття термінових заходів, додаткових зусиль і коштів.

Зовнішні фактори ризику. Найбільшого поширення в науці отримало виділення небезпек і загроз в залежності від сфери їх виникнення: *внутрішні і зовнішні*.

Внутрішні фактори ризику. Внутрішні чинники пов'язані з господарською діяльністю підприємства і його персоналу і обумовлені тими процесами, які виникають в ході виробництва і реалізації продукції і здатні надати свій вплив на результати бізнесу. Найбільш значимі з них – якість планування і прийняття рішення, дотримання технології, організація праці і робота з персоналом, фінансова політика підприємства, дисципліна і багато інших.

Внутрішні чинники ризику – конкурентоспроможність найближчого оточення суб'єкта та об'єкта ризику: персоналу, технологій, організаційно-технічного рівня виробництва, системи менеджменту.

2.3 Природа ризиків

Функції ризику. *Функції ризику* як економічної категорії:

- 1) інноваційна;
- 2) регулююча;
- 3) захисна;
- 4) аналітична.

Три сторони природи виникнення ризиків. Існують різні точки зору з приводу об'єктивної і суб'єктивної природи економічного ризику. Розглядають три сторони ризику: суб'єктивна, об'єктивна і суб'єктивно-об'єктивна.

Джерела виникнення ризику. До основних джерел ризику можна віднести:

- спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха;
- випадковість подій;
- наявність різних тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів (наприклад, конкуренція);
- імовірний характер науково-технічного прогресу;
- неповнота і невірогідність інформації про об'єкт, явище;
- обмеженість і недостатність ресурсів;
- неможливість однозначного пізнання об'єкта, процесу, явища;
- відносна обмеженість свідомості діяльності підприємця,

розбіжності в соціально-психологічних установках, оцінках, стереотипах поведінки;

- незбалансованість основних компонентів господарського механізму.

Можливі причини виникнення ризику. Основні причини ризику, пов'язаного з підприємницькою діяльністю:

1) стрімкий розвиток торгівлі і зниження темпів зростання виробництва. В основному ризик збільшується через низьку платоспроможність споживачів продукції, різкого зниження інвестицій, недостатніх можливостей бюджетного фінансування;

2) стратегія розвитку промисловості, підпорядкована інтересам світового ринку, жорсткий розподіл праці між розвиненими і країнами, що розвиваються;

3) низький рівень збору податків.

Умови виникнення ризику. Визначимо необхідні умови виникнення економічного ризику. Насамперед, ризик виникає лише тоді, коли має місце невизначеність, відсутність вичерпної інформації про умови прийняття рішень. Якщо все відомо – ризик відсутній. Тільки при багатоваріантності майбутнього, наявності елементів непередбаченості можна казати про наявність ризику. Так, при абсолютній впевненості у недоторканості внеску

його власнику не спаде на думку застрахувати внесок. Отже, невизначеність є однією з причин виникнення ризику.